

Скіфова журба

Юрій Хорунжий

Орікес поволі підвів руку із слюдяним ковпачком, затамував подих, щоб не здмухнути мініатюру, націлився і точним рухом накрив її. Тепер без пересторог можна було поратися на столі. Він поставив у нішу над столом мисочки з припоями, зібрав щипцями обтинки золотих ниток, залізні різці завтовшки з волосину занурив у гарячий свинячий жир, і ще раз помилювався на свій витвір через уламок гірського кришталю. Під кристалом у колісниці з четвіркою коней, завбільшки з муху, можна було роздивитися навіть вуха коней і спиці коліс. Подібного ще не бачила Ольвія! Навіть грецькі ювеліри, що постійно тягалися з Орікесом, кусатимуть лікті від заздрощів, коли він принесе мініатюру в ювелірний ряд на ольвійському базарі.

Але вдовolenня від цієї перемоги тривало недовго.

Орікес зійшов сходами на подвір'я, звідти в спальню, байдуже глянув на мозаїчну, вчора настелену підлогу, потягнув бронзове кільце вхідних дверей і з маленького ганку ступив на груботесані вуличні плити. Попростував до ріки, за ним, немов навздогін, кружляло і несло кам'яним вуличним водостоком усяке сміття. Озирнувся на своє житло — вітерець гойдав на портику майстерні залізну фігурку Гермеса (бог заліза).

Від Гіпанісу (давня назва річки Південний Буг) піднімалися узвозом у верхнє місто жіночі постаті в шалях, з амфорами на плечах. Орікес похмуро проводжав очима молодих, ставних грекинь і каліпідок (еллінізоване скіфське плем'я Нижнього Побужжя) і відводив очі, коли вони дарували йому лагідні погляди чи шанобливо вклонялися. Він був уже відома людина в Ольвії, як у нижній так і верхній частині міста.

Відтоді як купці привезли пораненого Орікеса й виходили ледь живого хлопця, збіг не один рік. Спочатку його поставили вивантажувати вітрильники, а він у вільні хвилини тішився тим, що вирізав з дерева й виліплював з глини коней, оленів, биків, зайців... Це помітив грек-гончар і взяв молодого скіфа підручним. Орікес вразив майстра своєю спостережливістю й економною обробкою матеріалу. Грек відкрив і ювелірну майстерню, куди засадив Орікеса. Скоро пантери, леви, грифони з електру (природна сполука золота і срібла), срібла та золота, виготовлені скіфом-підручним, полонили ольвійську верхівку. Орікес не встигав за їхніми замовленнями. Після того як золотий олень Орікеса завоював ольвійський ринок і в багатьох варіантах розійшовся по грецьких колоніях Гостинного моря, а слава про нього досягла царських скіфів, і вони зажадали мати вироби земляка, підручний наважився заснувати власну майстерню. Того оленя замовляли й досі. Роги благородної тварини більше походили на казкову гриву, що стелилася за вітром. Підігнуті ноги й витягнута шия піднесли звіра в повітря, й здавалося, спинилася мить, коли олень завис у стрибку. Це не походило на жоден витвір грецьких скульпторів і ювелірів, у яких було все: і велич тіла людського, і глибокий смуток душі, й пластика, і краса, і композиційна віртуозність,— та втратили

вони ту незначну міру перебільшення, той непомітний крок від реальності, що надає образів чарівності.

Ольвія розляглася на правому березі Гіпанісу, в його гирлі. Протилежний берег даленів плавнями. Праворуч плесо губилося у видноколі — там починався лиман, далі Гостинне море, або, як прозвали його греки: Понт Евксінський.

З маленької торбини, що висіла на паску, Орікес дістав гребінця. Він був обгризений, деякі зубці поламані, колись біла кістка пожовкла. Ліг долілиць на пісок.

Таїсія... Рука Орікеса малювала шпичкою на піску гребінець, виводила зубчик за зубчиком, а сам він уже линув за Гіпаніс, через степи і вибалки, озера і гаї, до Борисфенових порогів і вище — до хащ лісових і городищ скіфів-землеробів.

Таїсія. Він орав тоді свою ділянку, обабіч за волами йшли старші брати, сестри мотиками розбивали грудки землі, покрайної плугом,— так гуртом діставалися вони межі, вертали назад і не відривали очей од масного чорнозему, тільки дощі примушували підводити очі до неба та вітри бризкали порохом в обличчя. Якось він роздивився довкола, примітив незнайомих чоловіків і жінок за межею. Він почав затримуватися біля межі, одну дівчину із сусіднього городища встиг навіть роздивитися. Її присутність занепокоїла Орікеса. Він пильно стежив за нею, а коли вона відчувала це і підводила голову, затуляв рукою очі, немов позирав на сонце. Чому ця незнайомка хвилювала його більше, ніж дівчата власного городища?

Обоє затримувалися біля межі все довше, погляди їхні сміливішали, старші брати, що за ними не встигав Орікес, частіше гримали на нього.

Забуяли луки в долині Борисфену, виколосився хліб на ланах, а Орікес і дівчина все приходили на межу, і щоразу відстань між ними скорочувалася. Стояв гарячий липневий день, вітер палив обличчя, могутній ліс бринів далекою музикою та битим шляхом гуляли вихори бронзового пилу. Межа заросла бур'яном. Кожен ішов понад своїм ланом, і реп'яхи чіплялися до шкіряних штанів Орікеса і льняного плаття Таїсії.

Лопотіло за вітром шовкове покривало над високою конічною шапочкою Таїсії, на грудях підстрибували низки бурштинового намиста. Вони зійшлися і вперше так зблизька побачили один одного. Хлопець надивлявся в її зіниці, і поволі всі шуми навколо почали глухнути, танути, для них настала цілковита тиша. Тоді світло й собі почало тьмяніти, немов неквапно згасало сонце. Вони дивилися одне на одного довго, вельми довго, аж поки не посвітлішало, не засяяло знову сонце і не зринули віковічні звуки, посилюючись і набуваючи звичного тембру.

Він поцілував її.

Таїсія відштовхнула Орікеса, проте не сильно. Її шапочка лежала долі, вітер куйовдив волосся. Вона витягла з рукава кістяного гребінця, зачесалася, мовчки тицьнула гребінця Орікесу, обома руками спіймала волосся на потилиці, приборкала його вузлом і затягнула червоною стрічкою.

І тут віддалік почувся кінський тупіт. Обоє повернули голови. Шляхом несло кілька вершників, металеві нагрудні панцири вигравали на сонці. В городищах скіфів-землеробів не знали подібного лаштування. Кочовики, царські скіфи? Орікес намацав

за паском піхви з кинджалом. П'ять вершників наближалися до Орікеса й Таїсії. Дарма було тікати. Та й хіба міг Орікес тікати в цю мить, за хвилю по першому в своєму житті поцілункові?

"О всевидюча Табіті (Табіті — богиня домашнього вогнища, Папай — бог неба, Апі — богиня

землі), пронеси лихих людей",— благала про себе Таїсія.

"Я випотрошу їхні черева, якщо вони насміляться заподіяти нам найменшу прикрість",— гадав сп'янілий від поцілунку Орікес.

Вершники спинилися. Один з них махнув рукою, і троє лишилися на місці, а двоє помчали житом просто до Орікеса й Таїсії.

Той, що був закутий у залізний панцир, у високому грецькому шоломі, з коротким списом в руці, прицмокував і вдоволено посміхався. Ця дівчина — непогана здобич, можна забрати її собі, а той хлопець з кинджалом, якщо не дуже чинитиме опір, може стати за раба і його залюбки куплять грецькі торговці живим товаром.

Орікес тримав кинджала наготові. В лівіці міцно затис гребінця, забувши повернути Таїсії. Вершник у високому шоломі подав знак Орікесові, щоб він облишив дівчину. Орікес заперечливо хитнув головою. Тоді другий, що без шолома, в скіфському каптані, кинув у Орікеса дротик. Орікес спритно ухилився й підняв із землі смертоносну залізку.

— О Табіті... О Папай... Чи ти, Апі... захистить його! — ламала руки Таїсія, великі сині очі бігали полем, шукаючи порятунку.

Та марно. Безлюдь, обриси Орікесового городища ледь вгадуються за вітами глухого лісу, тільки бовваніють три вершники-чужинці при дорозі. А вона безпорадна, навіть мотики чи серпа не має в руках, та ще й вершник у панцирі тіснить її від межі в гушавину жита.

Тим часом просвистів у повітрі дротик, кінь мотнув головою, став дибки і затулив собою вершника. Повалився додолу, перекинувся на спину і закачався по землі, намагаючись позбутися й вершника і тієї кусючої істоти, що вчепилася йому в шию і пекла дедалі сильніше. Орікес кинувся до них, замірився кинджалом, той, що впав, похопився, пустив з рук меча, порачкував до свого напарника, а Орікес уже тримав короткого меча у правиці, й, насунувши на лоба повстяну шапку, пішов на ворогів.

Вершник у шоломі покинув дівчину. Витягнув з-за пояса меча, передав його товаришеві і, щоб той устигав за ним, ступою пустив коня на Орікеса, підкидаючи в руці списа.

— Тримайся,— дзвінко крикнула дівчина, Орікес вперше почув її голос.— Я покличу наших!

І кинулася межею до лісу, де причаїлося землеробське городище. Не помічала вона, як навперейми вже неслися, толочачи жито, ті троє, що допіру спинилися край шляху.

Нападники кружляли навколо хлопця, а він стрибав, як пантера, від одного до другого, часом схрещував мечі з пішим, уникав зустрічі з вершником, задкував до лісу,

плекаючи слабку надію, що Таїсія під його прикриттям встигне сховатися за земляний вал городища.

Зненацька полем розлігся зойк, Орікес повернув голову і побачив, як двоє тягнуть Таїсію по землі, крутять їй руки, вона відбивається, та сила бере гору, і ось уже дівчина на коні третього, а той свище й махає руками до вершника в шоломі. Орікес несамовито кричить, кидається навздогін Таїсії, та слабкий поштовх у спину трохи збиває його, щось м'яко впирається межи ребра, пронизує тіло болем, але він ще біжить, та все важче підносити руки й викидати наперед ноги, і Орікес затинається, падає, підвестися вже несила, він лізе навкарачки, ще встигає помітити, як проноситься повз нього блискучий вершник у високому шоломі — туди, де пручається й кусає нападників Таїсія,— а далі вже нічого не бачить і не чує.

Коли Орікес виринув з тієї пітьми, був полудень. Сорочка прилипла до спини, тіло заціпло, але спрага виявилася сильнішою за рану й погнала його до води. Втрачаючи свідомість і знову приходячи до пам'яті, Орікес плазував межею, що рано чи пізно, він знав, мала вивести до борисфенових круч.

— Лежи, не пручайся,— почув Орікес покручену скіфську мову і побачив над собою корабельне вітрило.— Я. грек. Ми веземо шкіру. Щойно волоком поминули пороги. Тепер водою аж до Понту Евксінського й до Щасливої (Ольвія — грецькою мовою означає "щаслива"). Другий день, як ми підібрали тебе. Ось що ти мав у руці.

Грек покрутив перед Орікесовими очима гребінцем. Юнак простягнув до нього руку й застогнав. Таїсія...

...Орікес ламав дерев'яну шпичку на дрібні тріски, пучками ловив їхні гострі дотики, і це поволі вертало його до дійсності. Він сидить навколішки на березі Гіпанісу, праворуч кам'яними сходами пнеться вгору Ольвія, перед нього на піску силует якогось малюнка. О боги! Чия це рука, не ваша часом?

Дев'ятнадцять зубчиків гребінця, над ними три постаті. Двоє верхи, і він, Орікес. З руки вершника вилітає дротик, пальці щойно випустили його і вже розслабили, ось-ось дротик має влучити в пішого, але той стрибає вбік,— на малюнку це кілька ліній: відхилений тулуб, ноги відштовхують землю,— і, певно, дротик не поцілить його.

Як не дивно, але це видно на пласкому малюнкуві!

Орікес аж відповз трохи назад. Невже то його малюнок? Орікес чудувався ним, і мурашки повзли тілом — таке можна створити тільки в нестямі, цей дротик, що пролітає повз нього... І сам Орікес не безвусий юнак, а бородатий мужчина, дуже подібний до сьогоднішнього Орікеса, тільки вбрання скіфське — сорочка, штани, м'які чобітки, повстяна шапчина...

З усміхом дивився Орікес на малюнок і відчував, як поймає його давно жадане заспокоєння, а все навколо затушується дрімотливим серпанком, і хвиляки Гіпанісу хлюпають тихіше, й сірий вапняк Ольвії — храмів, театру, школи, термів (давньогрецька лазня), розлогого ринку — немов затушується й підноситься в повітря; рухи дівчат, що набирають в амфори води з Гіпанісу, повільнішають, він милується ними, ніжність і потаємна надія на кохання (котрої з них?) повивають безталанне серце. О боги, як

завдячити вам, що послали мир душі його! Це ви водили Орікесовою рукою й, відтворивши на піску його муки, звільнили від них. Таїсіє, боги звільняють Орікеса від твого образу й твого поцілунку, єдиного й саме тому настільки тривкого!

Можливо, тебе вже немає на білому світі, Таїсіє. Щоліта, відклавши замовлення, вирушає Орікес в край царських скіфів, що тягнеться від Гіпанісу до Борисфену й далі на схід сонця до Танаісу (давня назва Дону). Її вкрав дружинник скіфського царя — то було очевидячки. Орікес-ольвіянин тепер знався на цьому. Але хто? Де знайти його? Царські скіфи не мають городищ подібно до скіфів-землеробів, на возах їхнє житло й родина, сьогодні вони на Борисфені, завтра на Танаїсі, а до царського стійбища всі з'їжджаються тільки у випадку війни.

Мистецтво Орікеса відкрило йому шлях до царя та знаті скіфської, що заводили у себе розкіш азіатських монархів і манери полісів Понта Евксінського. Золото і грецьке вино швидко протоптали собі стежки до царських скіфів. Вони пили вино, не розбавляючи водою, на що дивувалися навіть греки. Оповідки про невибагливість та стриманість скіфів відійшли у далеку давнину. Орікес вдавав із себе ольвійського купця, що хоче збути товар якнайвигодніше і тому не гидує пити з чаш — людських черепів біля скіфського вогнища, брататися із скіфами, пускаючи власної крові у чашу з вином, мішаючи її з кров'ю побратима й випиваючи ту суміш, мліти в скіфських парнях під покривалом над розпеченим насінням коноплі, що куриться п'янкими випарами.

Насправді ж він приглядався до кожного скіфа, що стрічався на його шляху — чи не віднайдеться той дружинник? Проте царська Скіфія була велика, пасовиська її тягнулися вище порогів Борисфенових, і якщо самі скіфи багато років тому не відшукали тут заблукане Дарієве військо, щоб знищити його, і воно, тікаючи, прослизнуло до Босфору,— то що вже казати про кочове стійбище дружинника?

Марні розшуки! Час покінчити з ними, Орікесе. Таїсія, ти могла стати жертвою, як непокірна бранка, і кров твоя пролилася під час відправи культу Меча. Чи володар твій загинув у бою, і тебе забито й поховано разом із ним у високому могильнику...

Орікес дивився на ольвійських дівчат, котрі пружно ставили ноги в теплий пісок, і жадібні вогники зблискували в його зіницях. Якщо котра з них кидала в бік ювеліра швидкий погляд, тендітним рухом лаштуючи амфору на плечі впритул до щоки, він намагався перехопити його.

Орікес звівся на ноги, закинув далеко в Гіпаніс пожовклого гребінця й набрав мужньої недбалої постави.

Побіжно оглянув Орікес свій малюнок на піску, вже збираючись піти за грекинею, що відповіла йому палким пострілом чорних очей, та раптом побачив, що обриси вершників і пішого скіфа вже не ті скупі й динамічні, що малюнок розплився, а пісок помітно затує борозни, викреслені шпичкою. Це чомусь занепокоїло Орікеса. Він підібрав тріску, нахилився і почав "чеканити" малюнок. Та коли, підвівши трохи голову, глянув на всю композицію, відчув, що намальоване спершу не поновлюється. Дивно... Забувши про молоду грекиню, Орікес навколішки заходився прорисовувати усі постаті.

Старанно окресливши на піску кожен ліній, він підхопився на ноги, відбіг на два кроки й швидко зиркнув на малюнок.

Ні, ні! Орікес у відчаї хруснув пальцями. Це було щось інше. Де розслаблена рука вершника, що кинув дротика, й найжахливіше те, що дротик тепер влучав у пішого! Були втрачені поворот голови, тулуба, рятувальний зліт ніг...

Орікес відчув, як липкі намистинки поту обсіли чоло. Тремтячою рукою він креслив пісок, підправляв, поглиблював лінії, з відчаю витер долонею весь малюнок, лихоманливо кидає нову групу скіфів, але... Орікес застиг, у розпачі спостерігав, як пісок провадить свою підступну роботу і вітерець допомагає йому.

О боги, боги... Чому ви не вклали в Орікесові руки в ту мить іншого, тривкішого матеріалу? Чому ним став пісок, а не глина, бронза чи золото? Адже в Орікесовій домівці, під кам'яною підлогою, є схованка, де він береже золотий зливоч. З ним пов'язані мрії про шедевр, його, Орікесів шедевр...

О Папай, нашіли на нього ту нестям, що півгодини тому спрямовувала його руку! О Аргімпаса (у скіфів богиня кохання), нехай болісні спогади, що ти нав'яла йому разом з приборисфеновим городищем і зарослою межею, прийдуть знову! Ті сині очі, трепетні ніздрі, застигли й гарячі уста, приборкане вузлом чорне лискуче волосся — прийдіть, станьте навч... Мучте, крайте йому серце, він і цього року поїде шукати вас, тільки поверніть ту нестям, дайте тієї наснаги рукам!

Гребінець. Так, цей живий спогад про Таїсію, де він? Орікес зопалу кинувся у воду, замочив сандалії, поли хітона, збагнув марність пошуків у Гіпанісових водах, остовпів на хвилю, вискочив на берег і щодуху побіг у Нижнє місто, подумки обмацуючи заповітний золотий зливоч, приміряючи форми для литва, вибираючи потрібне з-поміж інструменту.

— О боги, боги! Невже не зглянетесь наді мною й не повторите того дротика й руки, що вже пустила його, а іде мене, котрий у неймовірному стрибку-злеті ловить Аиття? Таїсія, твій поцілунок! Дай відчути уста твої, Таїсіє... О Папай... О Аргімпаса... О Таїсія...— благав Орікес, хекаючи, біжучи кам'яною вулицею до будинку, де з портика звисала залізна фігурка Гермеса.